

Р. Панас, М. Маланчук

Національний університет “Львівська політехніка”

СУЧАСНІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

© Р. Панас, М. Маланчук, 2007

Проаналізовано сучасний стан використання і охорони земель України, висвітлені екологічні і економіко-соціальні проблеми, а також нормативно-правові аспекти землекористування. Наведено висновки, які забезпечують раціональне і ефективне використання та охорону земель у країні.

The modern state of the use and guard of earths of Ukraine is analysed in the article, ecological and economic, social problems, and also normatively-legal aspects of land-tenure, are lighted up. Conclusions, providing more rational and effective use and guard of earths in the state, are pointed.

Постановка проблеми. Використання та охорона земель нині вважається однією із найважливіших проблем усього людства. Виникнення цієї проблеми і її загострення в останні роки пов'язано із катастрофічним погіршенням земельних ресурсів за рахунок деградації ґрунтів, забруднення їх різними промисловими і побутовими відходами, а також землекористування без належного наукового обґрунтування.

За такого ставлення до земельних ресурсів для людства в недалекому майбутньому може настати складна критична ситуація. Не допустити такого ганебного явища можна лише тоді, якщо вже сьогодні всебічно проаналізувати стан використання та охорони земельних ресурсів і запровадити комплекс заходів щодо їх поліпшення.

Зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. У цій публікації використано офіційні матеріали, які тісно пов'язані із питаннями використання та охорони земель в Україні [7,8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. На перший погляд видається, що використанню та охороні земель завжди приділялась і приділяється велика увага як з боку землевласників та землекористувачів, так і науковців. Свідченням цього є велика кількість наукових публікацій, присвячених цій проблемі. До них належать праці В.В. Медведєва (1989, 1998), В.В. Горлачука (2004), А.Я. Сохничка (2005) М.Г. Ступеня (2003, 2005), Л.Я. Новаковського (2000, 2002, 2006, 2007), А.М. Третяка (2002, 2006, 2007) тощо [19,20,21,22,23].

Крім того, стосовно використання та охорони земель в Україні видано Укази Президента України „Про основні напрями земельної реформи в Україні на 2001–2005 роки”, „Про стан додержання вимог законодавства та заходи щодо підвищення ефективності державної політики у сфері регулювання земельними відносинами, використання та охорони земель” „Про меліорацію земель” „Про оцінку земель”, „Про охорону земель”, „Про державний контроль за використанням та охороною земель”, постанови Верховної Ради України „Про земельну реформу”, „Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі”, постанови Кабінету Міністрів України „Про порядок ведення державного земельного кадастру”, „Про першочергові заходи щодо підготовки і проведення земельної реформи” тощо.

До речі, майже в кожній з наукових публікацій і законодавчих документах звертається увага на найефективніше використання та охорону земель. І в той же час приходиться виділяти використання та охорону земель як найважливішу сучасну проблему.

Постановка завдання. Основним завдання цієї публікації є обґрунтування раціонального використання та охорони земель в Україні, керуючись сучасними еколого-економічними підходами, які дають можливість об'єктивніше оцінити існуючий стан земельних ресурсів.

Невирішені частини загальної проблеми. Всебічний аналіз показує, що сучасне використання земельних ресурсів в Україні не відповідає вимогам раціонального природокористування. Зокрема порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових ландшафтів. Значної екологічної шкоди земельні ресурси зазнали через забруднення ґрунтів промисловими викидами і побутовими відходами. Не можна вважати достатнім і загальний стан нормативно-правових актів у галузі управління землекористування тощо [10–12].

Виклад основного матеріалу. а) Сучасний стан використання та охорони земель в Україні.

За земельною територією Україна є найбільшою (після європейської частини Росії) країною Європи, а за якісним складом ґрунтів і біологічною продуктивністю угідь – однією з найбагатших держав світу.

Про стан використання земель в Україні за період з 1965 по 2005 рр. свідчать дані, які наведені в табл.1. Як видно з табл.1, станом на 1.01. 2005 р. земельний фонд України становить 60354,78 тис. га, зокрема на сушу припадає 57933,7 тис. га або майже 96,0%, а під водою знаходиться 2421,1 тис. га або 4,0%.

За функціональним призначенням тепер, як і раніше, найбільшу площу в Україні займають сільськогосподарські угіддя – 41763,8 тис. га, що становить 69,2% від загальної площі земельного фонду України. Серед сільськогосподарських угідь на ріллю припадає 32482,2 тис. га, або 77,8%, багаторічні насадження – 903,8 тис. га або 0,2%, сінокоси 2438,0 тис. га або 5,8% і пасовища – 5530,1 тис. га або 13,2%. Ліси та інші лісовкриті площі займають 10457,9 тис. га або 17,3%.

За останні 40 років (з 1965 по 2005) площа ріллі зменшилась на 1894,6 тис. га або на 5,5%, багаторічних насаджень – на 617,6 тис. га або на 40,6%, сінокосів – на 228,8 тис. га або на 8,5%. Натомість площа пасовищ збільшилась на 833,4 тис. га або на 17,7%, лісів – на 1058,0 тис. га або на 11,2%, забудованих земель – на 653,9 тис. га або на 36,2% і заболочених земель – на 126,9 тис. га або на 15,2%.

У межах областей сільськогосподарське освоєння земель неоднакове, про що свідчать дані табл.2. Як видно з табл. 2, найбільша площа сільськогосподарських угідь є в Одеській (2591,8 тис. га), Дніпропетровській (2517,0), Харківській (2420,8 тис. га) областях, а ріллі – в Дніпропетровській (2115,8 тис. га), Одеській (2079,2 тис. га) і Запорізькій (1903,6 тис. га) областях. Найменша площа сільськогосподарських угідь є у Чернівецькій (791,0 тис. га), Закарпатській (1257,1 тис. га) і Тернопільській (1363,1 тис. га) областях, а ріллі – у Закарпатській (198,0 тис. га), Чернівецькій (341,9 тис. га) та Івано-Франківській (411,6 тис. га) областях.

Сільськогосподарські угіддя України характеризуються високою продуктивністю ґрунтового покриву, про що свідчать дані табл. 3. Як видно з табл. 3, на території сільськогосподарських угідь України є 22111,5 тис. га або 52,8% чорноземів різного генезису, а 4122,0 тис. га або 9,9% займають темно-сірі та чорноземи опідзолені, які за продуктивністю близькі до чорноземів звичайних і типових. Найменш родючими в Україні вважаються дерново-підзолисті ґрунти Полісся та ясно-сірі та сірі лісові ґрунти Лісостепу, які разом займають 4675,5 тис. га або 10,1% від загальної площі сільськогосподарських угідь.

б) екологічний стан земельних ресурсів України.

Сучасний екологічний стан земельних ресурсів переважної території України характеризується як напружений, а подекуди кризовий, з тенденцією до погіршення, що істотно ускладнює

соціально-економічний розвиток держави та негативно впливає на ландшафтне і біологічне різноманіття, здоров'я та умови проживання населення [9, 12, 19]. Дослідження показують, що причин для цього є багато. Серед таких причин найістотношою вважається ерозія ґрунтів. За офіційними даними нині в Україні водній та вітровій ерозії піддано понад 15 млн. га сільськогосподарських угідь, або 35,2% їх загальної площі. Найбільше еродовані ґрунти у Донецькій (70,6%), Луганській (61,6%) та Одеській (55,8%) областях. Майже половина природних земель еродовані в Кіровоградській, Миколаївській і Харківській областях. Загалом по Україні щорічний приріст еродованих земель становить 80–90 тис. га. Нині в складі еродованих земель налічується 4,5 млн. га середньо- і сильнозмитих, зокрема 68 тис. га з них повністю втратили гумусовий горизонт.

Поряд з площинною ерозією досить інтенсивно розвиваються процеси лінійного розвитку та яроутворення. Вже сьогодні площа ярів становить 140,8 тис. га, а їх кількість сягає понад 500 тис.

У степових районах України понад 6 млн. га земель піддано вітровій ерозії, а в роки з пиловими бурями – до 20 млн. га. Ерозія ґрунтів наносить великої шкоди землекористуванню України, про що свідчать такі дані: щорічно від ерозії втрачається 460 млн. тонн ґрунту, а разом з ним 23,7 млн. тонн гумусу, понад 1 млн. тонн азоту, 0,7 млн. тонн фосфору і понад 0,8 млн. тонн калію, що рівноцінно 340 тис. тонн аміачної селітри, 130 тис. тонн гранульованого суперфосфату і 320 тис. тонн 40%-ї калійної солі. Екологічні збитки через ерозію ґрунтів в Україні щорічно перевищують понад 9 млрд. гривень [12, 18].

Крім того, земельний фонд України має сталу тенденцію до погіршення за такими якісними показниками, як засоленість, солонцюватість, перезволоження та ін. Так, 9,6 млн. га сільськогосподарських угідь зайняті кислими ґрунтами, зокрема на середньо- і сильнокислі припадає понад 4,4 млн. га. Солонцюваті (середньо і сильно) ґрунти займають 0,5 млн. га сільськогосподарських угідь, а засолені – 1,7 млн. га (4,1%). Понад 1,9 млн. га сільськогосподарських угідь перезволожені, 1,8 млн. га – заболочені, а 0,6 млн. га – кам'янисті.

Небезпечною екологічною проблемою залишається в Україні забруднення ґрунтів викидами автомобільного транспорту, до складу яких входять такі шкідливі сполуки, як бензапірен – дуже сильний канцероген і токсичний свинець, які в магістральних зонах у 2,5–3 рази перевищують граничнодопустимий рівень [19]. Катастрофічне забруднення земель радіоактивними викидами, що сталося внаслідок аварії (1986 р.) на ЧАЕС, яке немає аналогів у світі ні за масштабами, ні за глибиною економічних, соціальних і екологічних наслідків. Адже доведено, що внаслідок аварії забруднено понад 8,4 млн. га сільськогосподарських угідь, на яких кількість забруднення радіоактивним цезієм ($Cs-137$) перевищує 0,1 Кі/кв. км. Найбільша кількість радіоактивно забруднених ґрунтів знаходиться в Житомирській (70%) та в північних районах Київської (15%) областях. Решта розподілено у вигляді радіоактивних плям різної складності, конфігурації і розміру на території Рівненської, Волинської, Чернігівської, Вінницької, Черкаської та Тернопільської областей.

Небезпечні екзогенні геологічні процеси та явища, які представлені селями, зсувами, обвалами, карстами, просіданням ґрунту, абразією берегів морів і водосховищ, охоплюють понад 50% території України. Досі не вирішено питання утилізації 2,0–2,5 млрд. куб. м скидних високо мінералізованих (15–20 грам/літр) джерельних вод, забруднених залишками мінеральних добрив, пестицидами і радіонуклідами.

в) економіко-соціальні проблеми використання земельних ресурсів України.

З давніх-давен Україна вважалась головним виробником сільськогосподарської продукції. Так, як свідчать дані РВПС України НАН України буквально у 1990 р. частка нашої країни у виробництві зерна становила 20%, у вирощуванні пшениці вона посідала сьоме місце у світі, виробництві цукрових буряків – друге, картоплі – четверте. До речі, у тому самому році вперше в історії України валовий збір зерна перевищив 50 млн. тонн. І вже тоді серед економістів-аграрників побувала думка, що сільське господарство нашої держави спроможне забезпечити продуктами харчування 140–145 млн. осіб [12].

Таблиця 1

Динаміка і розподіл земельного фонду України

Види основних земельних угідь	Площа земель по роках, тис. га									Зміни за період з 01.01.1965 року по 01.01.2005-го, тис. га.
	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1998	2003	2005	
Сільсько-господарські угіддя	43 336,3	42 865,5	42 716,9	42 558,1	42 402,2	42 030,3	41 854,3	41 800,4	41 763,8	-1572,5
Із них:										
рілля	34 376,8	34 274,2	34 400,5	34 356,9	34 342,3	33 571,1	33 080,9	32 544,1	32 482,2	-1894,6
Багаторічні насадження	1521,1	1314,5	1166,3	1157,7	1079,5	1026,0	1000,5	912,8	903,8	-617,6
сінокіс	2666,8	2448,4	2297,3	2227,4	2151,6	2233,1	2353,8	2410,2	2438,0	-228,8
пасовища	4696,7	4796,1	4840,8	4809,5	4821,7	5192,9	5411,4	5528,5	5530,1	833,4
інші	74,6	32,3	12,0	6,6	6,9	7,1	7,7	404,8	409,7	335,1
Ліси та інші лісовкриті площі	9399,9	9619,9	9860,9	9993,5	10 075,7	10 221,3	10 380,2	10 438,9	10 457,9	1058,0
Забудовані землі	1804,4	2011,6	2069,7	2225,4	2233,7	2161,2	2336,9	2463,0	2458,3	653,9
Відкриті заболочені землі	830,2	773,5	767,4	759,6	809,4	884,0	940,4	951,8	957,1	126,9
Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	1170,4	1265,6	1201,2	1277,6	1154,6	1314,5	1168,5	1040,2	1039,0	-131,4
Інші землі	1716,2	1627,9	1429,9	1181,1	1275,9	1308,4	1259,5	1239,5	1257,6	-458,6
Води (території, що покриті поверхневими водами)	2098,4	2190,8	2308,8	2359,5	2403,3	2435,1	2415,0	2421,0	2421,1	322,7
Разом	60 355,8	60 354,8	60 354,8	60 354,8	60 354,8	60 354,8	60 354,8	60 354,8	60 354,8	

Таблиця 2

Сільськогосподарське освоєння земель України

Назва адміністративних утворень	Загальна площа земель (суша), тис. га	в тому числі			
		с.-г. угіддя		рілля	
		тис. га	%	тис. га	%
1	2	3	4	5	6
АР Крим	2395,4	1795,8	75,0	1237,9	51,7
Вінницька	2605,7	2025,1	77,7	1737,2	66,7
Волинська	1971,4	1065,9	51,0	687,1	34,8
Дніпропетровська	3035,0	2517,0	82,9	2115,0	69,7
Донецька	2609,0	2047,8	78,5	1661,9	63,7
Житомирська	2942,9	1575,1	53,5	1207,3	41,0
Закарпатська	1257,1	469,4	37,3	198,0	15,7
Запорізька	2538,1	2240,7	88,5	1903,6	75,0

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6
Івано-Франківська	1368,5	635,3	46,4	411,6	30,0
Київська	2638,9	1682,0	63,7	1404,0	53,2
Кіровоградська	2384,2	2044,4	85,7	1777,6	74,5
Луганська	2646,2	1920,5	72,6	1388,3	52,5
Львівська	2138,3	1275,8	59,7	850,6	39,8
Миколаївська	2330,8	2019,2	86,6	1702,6	73,0
Одеська	3118,7	2591,8	83,1	2079,2	66,7
Полтавська	2726,2	2188,0	80,2	1827,1	67,0
Рівненська	1963,1	932,9	47,5	662,2	33,7
Сумська	2351,9	1713,7	72,9	1321,5	56,3
Тернопільська	1363,1	1058,1	77,6	882,7	64,8
Харківська	3082,5	2420,8	78,5	1958,2	63,5
Херсонська	2413,9	1969,8	81,6	1770,1	73,3
Хмельницька	2024,3	1570,9	77,6	1256,2	62,1
Черкаська	1963,4	1455,7	73,2	1286,3	65,5
Чернівецька	791,0	477,3	60,9	341,9	43,2
Чернігівська	3129,0	2114,0	67,6	1507,5	48,2
м. Київ	80,3	5,6	7,0	1,6	2,0
м. Севастополь	84,2	27,2	32,3	38,7	46,0
Україна	57953,1	41854,3	72,2	33308,9	57,2

Таблиця 3

Структура ґрунтового покриття сільськогосподарських угідь України

Основні групи ґрунтів	с.-г. угіддя		у т.ч. рілля	
	тис. га	%	тис. га	%
Дерново-підзолисті різного генезису	2522,2	6,0	2080,5	6,3
Ясно-сірі та сірі лісові	2149,3	5,1	1931,8	5,8
Темно-сірі та чорноземи опідзолені	4133,0	9,9	3858,1	11,6
Дернові різного генезису	1281,2	3,1	536,7	1,6
Лучні різного генезису	1565,9	3,7	764,7	2,3
Лучно-болотні	716,5	1,7	99,4	0,3
Торфо-болотні та торфовища	614,6	1,5	82,2	0,2
Мочаристі	87,0	0,2	66,2	0,2
Чорноземи різного генезису	22111,5	52,8	19968,2	60,2
Лучно-чорноземні	718,9	1,7	567,9	1,7
Солонці та солончаки різного генезису	171,1	0,4	57,7	0,2
Осолоділі та солоді	301,4	0,7	223,0	0,7
Темно-каштанові та каштанові різного генезису	1238,1	3,0	1133,6	3,4
Буроземи, дерново-буроземні, підзолисто-буроземні	189,1	0,5	73,4	0,2
Коричневі	127,2	0,3	71,4	0,2
Намиті	658,2	1,6	347,7	1,0
Рекультивовані	10,6	0,1	5,0	0,1
Розмиті, виходи порід	119,1	0,3	17,0	0,1
Бурі гірські	322,9	0,8	74,7	0,2
Інші	2801,9	6,7	1226,0	3,7
Разом по Україні	41839,7	100,0	33188,6	100,0

Проте, нині ситуація в сільському господарстві докорінно змінилося, але, на жаль, на гірше. Так, використання земельних ресурсів нині має економічно неприродний, руйнівний характер і здійснюється переважно без чітко скерованого еколого-економічного та соціального обґрунтування [15 ,14].

Безумовно, все це не могло не позначитись на продуктивності сільськогосподарського виробництва. Доказом цього можуть слугувати такі дані. За останні 10 років (з 1990 по 2005 р.) незалежності України у господарствах усіх категорій (у порівняльних цінах 2000 р.) продукція сільського господарства зменшилась в 1,7 раза – від 104,46 млрд. грн. до 61,40 млрд. грн.; продукція рослинництва – відповідно в 1,4; продукція тваринництва – у 2,2. А поголів'я великої рогатої худоби за цей період зменшилось від 24,6 млн. голів до 9,4 млн., або у 2,6 раза.

г) нормативно-правові аспекти використання та охорони земель в Україні

Щодо використання та охорони земель в Україні прийнято багато законодавчих актів, але більшість з них й дотепер перебувають у стадії становлення. Наприклад, на нашу думку, з боку нормативно-правової бази недостатньо захищений ґрунтовий покрив України. Так, досить часто ведеться мова про деградацію ґрунтів, але ніхто за неї не несе відповідальності. Наприклад, хто нині відповідає за розміщення пайових земельних ділянок вздовж схилів. Адже незадовго по їх межах сформуються яри і для їх ліквідації необхідно буде виділяти чималі кошти.

У земельно-кадастровій документації до цього часу немає чітких показників, які характеризують природно-господарську якість ґрунтів і екологічний стан земель, а також визначають природоохоронні обмеження при використанні земельних ділянок [12, 15].

Значна невизначеність існує і при виконанні Земельного кодексу України щодо відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам. У п. 2 ст. 157 вказано, що „порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України”. А це означає, що за якоїсь невеликої ділянки треба звертатись у Кабінет Міністрів України. Натомість є чимало прикладів, коли незаконно займаються земельні ділянки, що знаходяться на території природно-заповідного фонду, або на території іншого цільового призначення [1, 23].

Дуже нагальним залишається питання удосконалення тієї нормативно-правової документації, яка була розроблена ще до набуття незалежності України. Зокрема, це стосується заміни застарілих державних і галузевих стандартів, будівельних норм і правил, розробки технічних умов щодо проектування, будівництва, відновлення та експлуатації протиерозійних споруд тощо [12, 20, 21].

Невирішеним залишається в Україні стимулювання раціонального використання та охорону земель. З приводу цього окремі чиновники доводять, що ніби немає коштів. Але це неправда. Адже тільки за рахунок земельного податку держава отримує щороку понад 2 млрд. грн. А які кошти ще щорічно надходять від продажу землі? Проте треба задуматись над тим, що Україна за період з 1993 по 2007 р. через необґрунтоване використання деградованих і малопродуктивних земель втратила щонайменше 5 млрд. грн.

Висновки. Всебічний аналіз сучасного стану використання та охорони земель, екологічних явищ, соціально-економічних і суспільно-політичних проблем, які існують в Україні, показує: використання та охорона земель в Україні нині перебуває в складному неприродному процесі, який призводить до різкої втрати родючості ґрунтів, їх забруднення важкими металами, радіонуклідами, різними промисловими викидами і побутовими відходами, а одночасно до погіршення навколишнього природного середовища.

Для забезпечення раціонального і ефективнішого використання та охорони земель в Україні необхідно:

- в найближчі роки провести великомасштабні ґрунтові обстеження і на цих матеріалах поновити бонітування ґрунтів і земель для всіх адміністративно-територіальних утворень;
- звернути особливу увагу на проведення кваліфікованої інвентаризації всіх прийнятих актів з питань використання та охорони земель, з'ясування стану їх застосування на місцях, визначення корінних причин земельних правопорушень, забезпечення неухильної дії прийнятих нормативно-правових актів;
- передбачити заміну застарілих державних і галузевих стандартів, будівельних норм і правил, розробити технічні умови щодо проектування, будівництва, відновлення та експлуатації протиерозійних заходів тощо;
- у системі економічних регуляторів, спрямованих на раціональне використання та охорону земель, передбачити адресні та кредитні пільги для фізичних і юридичних осіб;
- одним із джерел компенсації збитків та фінансування землевідновних робіт вважати впровадження економічного страхування, яке сприятиме не тільки зниженню видаткового навантаження з відшкодування завданого і реального збитку від зниження родючості ґрунтів на бюджети різних півнів, а й підвищенню рівня платоспроможності землекористувачів;
- одним із пріоритетних напрямів державної політики вважати підвищення ефективності науки в галузі використання та охорони земель з урахуванням світових стандартів.

1. Земельний кодекс України. 25.10.2001, № 2768 – Ш. 2. Про державний контроль за використанням та охороною земель. Закон України від 19.06.2003. № 963–ІУ. 3. Про землеустрій. Закон України від 22.05.2003. № 858–ІУ. 4. Про оренду землі. Закон України від 2.10.2003. № 1211–ІУ. 5. Про охорону земель. Закон України від 19.06.2003. № 962–ІУ. 6. Законодавство України про землю. – К.: Юрінком. Інтер. – 2002. – 353 с. 7. Волков С.Н. Землеустройство. Теоретические основы землеустройства. – В 2 т. – Т.1.–М.: Колос, 2001.– 495с. 8. Другак В.М. Теоретичні та методичні основи економіки землекористування.– К.: ЦЗРУ, 2004.– 152 с. 9. Соловій І.П., Іванишин О.Т., Ловний В.В. та ін. Землекористування: еколого–економічні проблеми, конфлікти, планування. – Львів: Афіша, 2005.– 400 с. 10. Третяк А.М., Другак В.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування.– К.: ЦЗРУ, 2003.–337 с. 11. Третяк А.М. Економіка землекористування та землевпорядкування.– К.: ЦЗРУ, 2004.– 542 с. 12. Осипчук С. Про охорону земель в Україні// Землевпорядний вісник, 2003.– № 2.– С.29–36. 13. Євдокимов М., Кравченко О. Земельна політика держави: основні проблеми та напрями її формування// Землевпорядний вісник, 2006.– №2.– С. 37–42. 14. Семчишин О. Організаційно-економічні заходи щодо збереження та відтворення родючості ґрунтів// Землевпорядний вісник, 2006.– № 2.– С. 51–54. 15. Панас Р., Хропот С. Земельна реформа: здобутки і перспективи // Геодезія, картографія і аерофотознімання. Укр. між від. науково-техн. Зб. – Вип. 68.– Львів: Нац. ун-т „Львівська політехніка”, 2007.– С. 30–33. 16. Купріянич І. Екологічні аспекти використання меліорованих земель// Землевпорядний вісник, 2006.– № 2.–С. 64–67. 17. Канаши О.П. Сучасні проблеми землекористування: екологія орнопридатності земель// Наук. вісн. НАУ, 2005.– № 81.– С. 154–157. 18. Кулініч В.В. Земельні ресурси України: необхідність еколого-економічної оптимізації використання// Землеустрій і кадастр, 2007.– № 1.– С. 20–22. 19. Сохнич А.Я., Колодій П.П. Еколого-економічне управління землекористуванням: Монографія/ За ред. д.е.н. А.Я. Сохнича. – Львів: НВФ „Українські технології”, 2005.– 170 с. 20. Горлачук В.В. Еколого-економічні проблеми

раціонального землекористування Західної України. – Львів, 1996. – 212 с. 21. Державний земельний кадастр: стан і шляхи його вдосконалення: Монографія. / Під ред. д.е.н., проф. М.Г. Ступеня. – Львів: НВФ „Українські технології”, 2005.– 176 с. 22. Новаковський Л.Я., Олещенко М.А. Соціально-економічні проблеми сучасного землекористування. – К.: КП „Київський ін-т земельних відносин”, 2007. – 273 с. 23. Горлачук В.В., В’юн В.Г., Сохнич А.Я. Землекористування на межі тисячоліть. – Львів: НВФ „Українські технології”, 2001. – 130 с.